

ИНСТИТУТ ЗА МАКЕДОНСКИ ЈАЗИК
„КРСТЕ МИСИРКОВ”

Одделен отпечаток

МАКЕДОНСКИ ЈАЗИК

ГОДИНА XXXII—XXXIII

1981—1982

Митар ПЕШИКАН

**О ПОТРЕБИ ПРОУЧАВАЊА
МАКЕДОНСКЕ ОНОМАСТИЧКЕ ГРАЂЕ
ИЗ ТУРСКИХ КАТАСТАРА**

СКОПЈЕ
1982

О ПОТРЕБИ ПРОУЧАВАЊА МАКЕДОНСКЕ ОНОМАСТИЧКЕ ГРАЂЕ ИЗ ТУРСКИХ КАТАСТАРА

Досадашња македонистичка истраживања у области историјске филологије — у којима кључни удио, непролазног значаја, има дјело Б. Конеског — концентрисала су се у првом реду на споменике писане словенским писмима (глагољницом и ћирилицом), уз допунску улогу грчких записа. Тек у најновије доба улази у стручни апарат и постаје дјелимично доступна научној јавности историјска језичка грађа записана арабицом, турским средњевјековним писмом, јер се почињу издавати турски тефтери (или дефтери). То су, у ствари, катастри, катастарски пописи поседа и прихода феудалних власника, писани не само турским писмом него и на турском језику, али је сама материја која се записивала условила укључивање обиља језичке грађе са тла које се пописује. Такозвани сумарни пописи садрже углавном топономастичку грађу (ојкониме, имена насеобина различите величине), а опширни пописи, поред топонимије, и изузетно богату антропонимију, исцрпне спискове имена феудалних подложника (старјешине породица, нежењени домаћини, удовице).

Сачуван је велики број таквих споменика, са пописима разних области некадашњег турског Балкана, а међу првима који су објелодањени нашло се, захваљујући труду македонских оријенталиста, и неколико опширних пописа са македонског историјског земљишта, из XV вијека.¹ Колико је ово богата ризница грађе, довољно илуструје податак да је из самог Велешког вилајета у један попис укључено (без муслимана) 70 насеобина са 1650 мушких особа и 150 удовица (ако сам тачно сабрао).² Ова је грађа тим значајнија што из предтурског доба са македонског земљишта немамо онакве богате спискове имена какве имамо са старо-

¹ Разгледао сам два тома докумената које је издао Архив на Македонија: Турски документи за историјата на македонскиот народ. Том I: Опширен пописен дефтер № 4 1467—1468 година, Скопје 1971, редакција Методија Соколоски и Александар Стојановски. Том II: Опширни пописни дефтери од XV век, Скопје 1973, редакција Методија Соколоски. — Употребљавамемо скраћенице *ТД I* и *ТД II*.

² Према попису у *ТД I*. И сами турски писари дају за сваку насеобину број домаћинстава, али се тај број не слаже увијек са бројем имена у списку, што је коригирао М. Соколоски. Узео сам за сабирање те кориговане цифре, а у број насеобина који наводим укључене су и махале самог Велеса.

српског простора, у сачуваним манастирским даровницама, нарочито у сливу Лима, Б. Дрима и Валбоне. Од посебног су интереса за ономастику доста бројна женска имена у тефтерима, јер их у повељама има сразмјерно мало.

* *
*

Нудећи изванредне могућности истраживања, ономастичка грађа турских катастара садржи за ономастичара и много замки, те у њеној употреби има доста стручног ризика, којему се већ даје извјестан данак. Ријеч је о непотпуном представљању вокализма записиваних имена (испуштање вокала и неке неутрализације), својственом арапском писму, као и о недовољно прецизном и диференцираном биљежењу гласова, својственом пракси турских писара, што приређивача издања тефтера ставља пред врло тешке задатке и чини врло хипотетичним знатан дио транскрипционог поступка. Већ сам имао прилике да о томе нешто кажем — као и да дам неке краће огледе опрезније употребе овакве грађе — у вези са издањима тефтера који захватају простор историјске Рашке, Зете и Хума;³ и издања македонских тефтера свједоче о истим тешкоћама, увећаним и тиме што нијесу објављени факсимили, тако да изостаје могућност накнадног срањивања предложене транскрипције са извором.

Колико битне могу бити те неизвјесности, рјечито показују алтернативне могућности читања које предочава аутор издања у подбиљешкама, на примјер:⁴

— Данче-Дапче (додајмо да једнако може бити и *Дајче*), Јонко-Бојко, Јанко-Бајко, Брајан-Братан, Јовин-Боин, Јаро-Таро-Наро-Паро (у слов. ономастичком систему најлогичније је *Јаро*, од *Јарослав*), Јано-Пано-Бајо-Тано-Нано, итд. Кад у арабици изостану дијакритичке тачке изнад или испод носеће графеме (које писари тефтера нијесу нарочито склони да исписују у личним именима), долази до неутрализације низа слова и једнаког писања *б-й-ш-н-ј* (или *и*), а онда и до овако разнородних могућности читања. Изостанак дијакритика онемогућава и разликовање *к-ф* (Калчар-Фалчар), *с-ш*, *х-ц-ч*, *р-з-ж*. И нејасно написани дијакритик доводи до слабог разликовања *б-й-ј*, или *ш-н* и сл.

— Мелко-Милко. До оваквих дилема доводи неписање вокала или њихово слабо диференцирано наговјештавање; биће вјероватније *Милко*, бар у антропониими (у топонимији се може помишљати и на основу *mél-*).

³ Радови: О употребљивости ономастичких података из турских тефтера, Јужнословенски филолог XXXVII (Институт за српскохрватски језик, Београд), Топонимија-слива Белог Дрима у два турска тефтера, Ономастолошки прилози II (САНУ, Београд), О патронимима у старосрпским споменицима, Зборник поводом 50-годишњице смрти Љубомира Стојановића (САНУ, Београд) — засад (почетак 1981) све троје у ишчекивању штампања.

⁴ Узимам могућне варијанте читања на које указује М. Соколоски на почетку ТД I, стављајући на прво мјесто ону за коју се определијело преводилац. И овдје и даље транскрипције које преузимам од приређивача ТД I и ТД II наводим бијелим, неподвученим слогом.

— Брко-Перко-Берко-Прко (највише ономастичке логике има *Берко*, од *Берислав*), Симко-Шемко. До оваквих недоумица доводе удружене обје поменуте појаве, а уз још мало графичке нејасноће долазимо и до алтернатива типа Минчо-Мицо-Михо-Мечо (у ономастици тога доба биће најчешће *Михо*), Пеце-Неце-Ненче-Ниче (једнако као „Ненче” могли бисмо читати и *Пејче*) и сл.

— Торле-Бодле (долази у обзир и *Борле*, па и *Бојсле*, због могућне неутрализације *p-z-жс*), Вецо-Војчо-Дичо. Нова тешкоћа је овдје графичка сличност слова за *p*, *д* и *в* (ово последње може значити и *о*, *у*, *во*, *ов*); у стандардној арабици она се разликују, али у писарској пракси разлика зна постати слабо уочљива.

— Трајко-Драјко. У изворнику је писано *д*-, али несигурност турских писара у биљежењу словенских звучних и беззвучних сугласника допушта и читање *џ*-. Међутим, основа *Драј*- (по поријеклу то је модификована основа *Драј*-) обична је у средњевјековној ономастици (уп. у Дечанским хрисовуљама *Драјко*), па је питање је ли оправдано одступање транскрипције од изворника. Слично се може рећи и за однос Томо-Думо-Домо: *Дом*- и *Дум*- су познате ономастичке основе, и одступање од њих у корист лика „Томо” оправдано је само ако је писар и иначе врло склон мијешању словенског *џ* и *д*.

— Димитри-Димитро. Преводаца је био у двоумици кад је (као рјеђу појаву) на крају овог имена налазио написано W. Како се то јавља у другом имену (патрониму), графију можемо прочитати не само као *Д(и)миџро*, него и као *Д(и)миџров*, *Д(и)миџрев* — што би се све једнако написало. Други дио имена има у тефтерима некад именички а некад придјевски облик, нпр. „Димитри Никола” и „Јовко Николин”. Отуда се придјевски облик патронима не да разлучити од имена на *-о*, и не можемо знати да ли треба читати „Тодор Петко”, „Велко Петро”, „Никола Дапко” итд. — или *Пејков*, *Пејров*, *Дайков*.

Могло би се набрајати још доста графија неизвјесног читања, али то никако не значи да је сва ономастика из турских споменика таква. Ако у факсимилу тефтера јасно разазнајемо графије типа RADWSLAW, RADWAN, MARKW, TWDR, BGDAN, NKWLA итд. — то не може значити ништа друго него *Радослав*, *Радован*, *Марко*, *Тодор* или *Тудор*, *Бојдан*, *Никола*. У доста случајева ни изостанак дијакритика не уноси никакву несигурност у читање, јер нас никуда не воде претпоставке типа „П-гдан”, „Т-гдан”, „Ј-гдан”, или „Т-кола”, „Б-кула” итд. — него се наметне као једино рјешење *Бојдан* и *Никола*. Има доста имена која се читају потпуно сигурно или са великом вјероватноћом, па и цијелих већих низова имена у којима се на стварне недоумице наилази тек изријетка.

* *
*

И уза све условности читања, грађа објављених тефтера указује на низ занимљивих појава у македонској антропониимији XV вијека. Пада,

на примјер, у очи знатна разноликост ономастичке слике у појединим насељима и зонама. То се не ограничава само на појаве несловенског уобличавања имена у неким насеобинама, углавном на периферији македонског историјског простора, као нпр. арбанаска имена у селима Колоњског вилајета (Леко = Lek-, Гон = Gjon, Лиш = Lesh, Бардо = Bard(h)-, Гин = Gjin, Прогон = Progon и сл.), или доста чести грчки наставци имена у разним селима Костурског вилајета (Димос, Јанос, Којос, Годорос и др.). Разлике се, напротив, запажају и у ономастици словенског уобличења, код имена за која знамо да су употребљавана у словенским срединама. То можемо илустровати поређењем имена из два мања насеља (II том објављених макед. тефтера, транскрипција М. Соколоског):

— село Богомила у Велешком вилајету: Радослав × 2, Драгослав × 2, Доброслав, Богдан × 3, Станиша × 3, Груица, Дејан, Драган × 3, Браган, Добри × 3, Величко, Мелко (прије ће бити *Милко*), Петко × 2, Стајко × 2, Бранко, Дапко, Палко, Драгне, Миле, Рале × 2, Смиле, Бојо, Мано, Којо, Петру (или *Пејро*), Димитри, Михал, Андроник, Никола, Дрман (и удовице Рада, Неда, Стајче, Божица, Дона);

— село Лескач у Колоњском вилајету: Богдан, Радин, Јано × 2, Којо × 3, Михо × 4, Мано × 4, Љубо, Нико × 3, Лео, Никола, Коста × 2, Илија, Донад, Стамат, Јорг, Пезан, Манос, Петрос.

У првом примјеру ономастика не само што је мање захваћена продором хришћанских и грчких ономастичких основа, него је и у цјелини конзервативнија, у много чему класично словенска. Најупадљивије је да само тројица од преко четрдесет пописаних мушких становника имају скраћена имена на *-o* (типа *Бојо*), док у другом насељу такво име има више него половина пописаних; то, у ствари, значи да је еволуција ономастике отишла знатно даље него у Богомили.

У поређењу са старосрпским именима истога доба, може се рећи да је македонска антропонимија — посматрана у цјелини — мање конзервативна, као и да се у њој знатно изразитије испољава склоност ка краћим именима, с једносложном осномом. Посебно се за скраћена имена на *-o* (тип *Бојо*), која су данас обична широм српскохрватског ијекавског дијалекта (уз неке мање прекораке и у екавску зону),⁵ може рећи да у XV вијеку још нијесу била ухватила маха, него се тек назире почеци њиховог ширења (од приморја ка унутрашњости); она су и раније била позната као тип (неколико примјера налазимо и у Светостефанској хрисовуљи), али се у већој учесталости уочавају само у неким повељама с македонског тла. Овај тип имена свакако заслужује пажњу балканиста.

Такође се може закључити да онаквих типолошких контраста какав је показани македонски (села Богомила и Лескач) нема у то доба широм Рашке, Хума и словенског дијела Зете; једино се особена антропонимија

⁵ Податке о томе саопштио је Светозар Стијовић, у реферату на Научном скупу слависта у Букове дане 1979. године (зборник реферата је у штампи).

запажа на крајњем зетском југу (са фокусом у Мрковићима), а иначе влада велика уједначеност.

* *
*

Од великога је значаја и топономастичка грађа тефтера. У свакој темељнијој обради топонимије важно ће мјесто имати списак оних имена којима знамо и њихов средњевјековни лик. Тако ћемо поузданије знати колико се и како прерађују топоними, а старији лик ће често помоћи да се поузданије утврди етимологија имена; на примјер (према подацима у ТД I):

- Маргари (новији лик имена), МАРГАРИТ (према тефтеру), што указује на име *Марјариџа* као основу топонима;
- Евловец, ИЛХОВЕЦ — рефлекс фитонима *јелџа* (*J-elъховъс*);
- Пршовци, BRWŠFCY — што можемо прочитати *Пршовци* и извести од познатог личног имена *Првои*;
- Вртомица, ВИТОМИРЦЕ — од имена *Витомир*;
- Цидимирци, ЗИДИМИРЦИ — биће да графију из тефтера треба прочитати *Жидимирци*, претпостављајући да је у основи име *Жидимир* (*жидџи* или *жсџи* „чекати“);
- ДРАГОНОЖЕ или ДРАГОНИЖА — свакако је рефлекс антропонима *Драјонџи*, али би било занимљиво консултовати факсимил и видјети упућује ли он изричито на *-но-* (уп. *Брајонџи*; *Брајоножиџи*);
- Мислогожде (грч. MESO LONGOS), МИСЛОГОШТЕ — грађа у тефтеру свједочи да је топоним изведен од имена *Мислоџиџи*, преко присв. пријева на *-јџ*.

За различите лингвистичке дисциплине и смјерове сигурно су занимљиве све промјене лика топонима које се могу уочити упоређујући новији лик са записом у тефтеру, као: Стровија (И)СТРОХИЈА, Алинци АХЛИНЦИ, Дуње (И)ХДУНЈА, Плетвар БРИТВАР, Свето Врачи (И)СВЕТИ (И)ВЛАЧ, Длашкин Дол КЛАБОКИ ДОЛ, Лавчани ВЛАШЧАНИ, Кучевиште КЛЧЕВИШТЕ, Фалише (И)ХВАЛ-ШТА, Житоше ЖИТОФЧЕ, Тројкрсти ТРИ КРСТА итд.

* *
*

Утврђивање зона и изоглоса ономастичких појава може бити посебно значајно за историјску дијалектологију, јер ће свакако бити од интереса сравнити са њима данашње дијалекатске границе и односе, а утврђивање некадашњих етно-језичких граница и додира може помоћи у поузданијем идентификовању супстратске компоненте у појединим дијалектима; другим ријечима — тамо гдје историјска ономастика покаже знатнију етно-језичку измијешаност моћи ће се са више вјероватноће поједине појаве посматрати као међујезичке. И низ других научних дисциплина — лингвистичких и нелингвистичких — може очекивати доста помоћи од историјске ономастике.

Објелодањивање и обрада македонске ономастичке грађе није само потреба македонистике, него задатак од много ширег интереса, и у сла-
вистичкој и у балканистичкој перспективи. Може се само пожељети да
се настави рад на објављивању турских катастара, како издавањем да-
љих превода, тако и њиховим допуњавањем фото-издањима или и дру-
гим додацима који би омогућили поузданију и свестранију научну упо-
требу лингвистичке грађе ових значајних споменика.

Митар ПЕШИКАН (Београд)